

Богдан Андрушків, Ольга Погайдак
ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ІМЕН ВИДАТНИХ ПОСТАТЕЙ
У НАГОРОДНІЙ СПРАВІ УКРАЇНИ

Тернопільський державний технічний університет імені Івана Пулюя

Критично висвітлено мотиви й етапи становлення нагородної справи в Україні та регіонах. Наведено дані про засновані на Тернопільщині відзнаки, премії та нагороди, які стали всеукраїнськими. Зроблено пропозиції щодо вдосконалення нагородного процесу.

Замість вступу. У цей час в різних регіонах нашої держави практикують впровадження розмаїтих іменних премій, нагородження різними відзнаками, в т.ч. орденами, медалями за певні заслуги перед державою чи регіоном. Чим породжено такі нагородні прояви? Академія соціального управління, створена на Тернопіллі, шляхом опитування провела вивчення цього феноменального явища. Встановлено, що в одних випадках регіональні керівники – ентузіасти запровадженням іменних премій – хочуть популяризувати чи повернути з небуття затерті тоталітарним режимом імена своїх славетних земляків. В інших випадках такі кроки викликані необхідністю, власне, шляхом моральної зацікавленості активізувати певний вид діяльності, а ще в іншому... та врешті-решт мотивів запровадження є багато і в кожному випадку вони мають свою конкретну мету. Нині органи місцевого самоврядування практикують регіональні ордени: «За заслуги перед тим чи іншим регіоном», «За заслуги перед Батьківщиною», та інші. У кожному випадку вони мають імена видатних постатей України. Є певний досвід впровадження місцевих регіональних нагород і на Тернопіллі. Власне, про нагородні проблеми, про досвід тернополян у цій справі йтиметься у цій статті.

Нагороди – мотиви зацікавленості у творчій і продуктивній праці, або Чи може бути відповідальність за безвідповідальність у нагородній справі нашої Держави? Про проблеми розвитку нагородної справи писав не один раз. Зокрема про це йшлося в статті: «Державні нагороди: історія і сьогоднішнє», яка була вміщена в тернопільській обласній газеті «Свобода» [1].

Сьогодні в умовах численних криз та інших економічних, господарських, політичних і релігійних негараздів немало дискусій відбувається з приводу доречності і доцільності нагороджень. Адже не таємниця, що нагородження багатьох одіозних фігур, що має місце нині у нашому стражденному суспільстві, розмаїтими відзнаками та орденами ставить під сумнів не лише об'єктивність, а й справедливість цієї справи. Отже, хочемо з цього питання черговий раз висловити і свої міркування не лише як працівники ВНЗ, а й просто як громадянина.

Ми вважаємо державну нагороду фактом відзнаки державою певних заслуг своїх громадян перед суспільством, громадою, Державою і т.д. З іншого боку, нагородна справа взагалі є обов'язковим атрибутом державності, а нагородна політика – важливою складовою всіх державотворчих процесів. Від її досконалості у багатьох випадках залежить ефективність діяльності господарських, виконавських та інших державних структур. Нагороди можна назвати важелем активізації творчої активності громадян. На жаль, у низовій народногосподарській ланці ця сфера діяльності поки що не отримала належного розвитку, тому творча ініціатива бізнесменів, виробничників на місцях не завжди знаходить належне поцінування місцевих органів влади. Власне, такі обставини зумовлюють у багатьох випадках впровадження місцевих регіональних нагород.

Цікавими є окремі дослідження цієї проблематики місцевих пошукувачів оригінальних ідей, які часто висвітлюють в недільних програмах обласного рівня. Зокрема, нещодавно цікаву інформацію подав у своїй черговій передачі на державному радіо «Акорд» її автор і ведучий Ярослав Бенза.

Він відзначив, що за роки незалежності в Україні засновано багато національних нагород серед них: ордени імені таких постатей, як Ярослав Мудрий, княгиня Ольга, «За заслуги» та ряд інших. А чи задумувалися ви, запитував він, скільки взагалі у світі нагород? Десятки, сотні? Важко сказати. Серед різноманітності нагород є такі, за якими можна вивчати не лише історію воєн і трудових звершень, але й фауну з флорою чи курйози, про які заведено скромно мовчати. Атрибутами цих нагрудних, і не лише нагрудних, знаків є стрічки, ланцюжки, застібки, квіти, фігурки тварин, символи небесних тіл, релігії і містики. Велено було устами тих, хто нагороджував орденами (це право мали глави держав, тобто чільники як світські, так і особи,

наділені вищою духовною владою), носити почесні відзнаки на грудях з лівого чи правого боку, на руці, плечі, поясі, головному уборі, носі чи ефесі холодної зброї.

Серед орденської фауни найпопулярнішими залишаються орли і леви, які уособлюють мужність, вірність, здебільшого військові доблесті. У Польщі орел – білий, в Албанії – чорний, у Казахстані – золотий. А найдавнішим орденом, названим на честь представника тваринного світу, по праву вважається орден Слона, який існує з 1464 р., коли слон – символ мудрості, благородства і сили – став офіційною емблемою, найвищою нагородою королівства Данії. Кавалерами ордена можуть бути лише данці, удостоєні за особливі заслуги перед країною, вінченосні особи та глави інших держав. Свого часу кавалерами датського ордена Слона були Петро I, Олександр I, Уїнстон Черчіль. Після смерті кавалера ордена вся атрибутика має бути повернена Данії.

Флористика в орденах представлена, хоч і не так широко як фауна, однак і тут є цікаві взірці: японський «Вищий орден хризантеми», французький орден «Академічних пальм», фінський орден Білої троянди, ліванський Національний орден кедр. Ось уже понад 10 віків пальма першості зберігається за британським найдревнішим, найблагороднішим орденом Чортополоху. Заснований він у 809 році як офіційний символ Шотландії. Девіз ордена: «Ніхто не зачепить мене безкарно». Ото б нашим народним депутатам до їхньої конституційної недоторканності і цілого букету пільг та ще й таку відзнаку на груди, відмічає автор популярної передачі! Попробуй зачепи такого злодія в законі чи навіть кримінального злочинця – Феміда зніме з очей пов'язку і покарає тебе, невинного, по саму зав'язку [2].

Народні обранці шостого, позачергового парламентського призову, які пройшли до Верховної Ради за списками своїх політичних партій, гучно обіцяли виборцям на першій же сесії скасувати депутатську недоторканність і незаконні пільги. Личило б їм носити на грудях символи мужності і благородства, щось на кшталт фінського ордена Слона. Та самі знаєте, скільки в нас потрібно чекати обіцяного. Віриться, що депутати демократичних фракцій «Наша Україна – Народна самооборона» і блоку Юлії Тимошенко таки доб'ються, щоб за словом було діло. У багатьох справжніх патріотів і слуг народу ще будуть нагороди за особливі заслуги перед Україною. Та чи варто теперішньому Главі нашої

держави роздавати наліво і направо ордени князя Ярослава Мудрого, княгині Ольги, «За заслуги», як це робив його попередник на посту Президента. Інакше знеціниться справжня вартість державних нагород. Маємо серйозні проблеми в економіці, науці, культурі, соціальній сфері, а список Героїв України уже сягнув за сотню. Чи не пора вже називати і «темні» імена тих «постатей», які призводять Державу до занепаду, чиїми руками розкрадається державне майно, та віддати їм належне за їх заслуги...

Виявляється, під час пошуку маніяка-убивці помилково було покарано багато безневинних людей. Деяких посаджено в тюрму. Помилково незаслужено нагороджено високими державними нагородами людей за сумнівні заслуги. В першому і другому випадку ніхто відповідальності не поніс.

Етапи становлення нагородної справи: критичний погляд. Для організації нагородної роботи в Адміністрації Президента України створено спеціальний відділ. Його завдання – постійний розвиток і вдосконалення нагородної політики, а це передбачає не лише відповідальність, а й велику організаційно-аналітичну роботу і правові обґрунтування рішень. Взагалі ж, запровадження будь-якого нововведення у цій сфері діяльності вимагає від виконавців добрих знань у різних галузях науки, відповідного роз'яснення, особливо в низових ланках управління. В активі цього відділу на сьогодні, крім поточної роботи, є серйозні науково-дослідницькі та методичні розробки. Про одну з них хотілось би згадати.

Цей нечисленний відділ у свій час ініціював монографічне видання тритомника «Нагороди України (історія, факти, документи)», яке здійснило видавництво «Українознавство» фірми «АВС – Україна» у 1996 р. Авторський колектив, до якого увійшли представники Адміністрації Президента, Кабінету Міністрів, відомі вчені та практики, доклав чимало зусиль, аби узагальнити весь багатовіковий історичний матеріал стосовно нагородної справи, врахувати світовий досвід, запропонувати нові нагороди незалежної України. Унікальне видання має виняткове значення для ознайомлення наших громадян з розвитком нагородної справи в Україні.

У першому томі монографії розкрито джерела нагородостворення. Зроблено огляд фалеристичної спадщини Української Народної Республіки та української діаспори. Висвітлено також етапи зародження нагородної справи в давньоруській та

козацькій державі, становлення національних нагородних традицій за доби визвольних змагань 1917-1921 рр., історію заснування нагород української діаспори у 1921-1993 рр. Значна увага приділена спробам УНР усталити власну систему нагород – орденів і медалей [3].

Другий том подає історичні нариси та документальні джерела, що розкривають розвиток нагородної справи в Українській РСР у період від 1921 до 1991 рр. [4].

У третьому томі монографії проаналізовано становлення і розвиток нагородної політики незалежної України у 1991-1996 рр., її правові та практичні аспекти. На основі широкої документальної і статистичної бази розкрито етапи й відмінності функціонування нагородної системи України, суперечливість умов та підходів до нагородотворчого процесу. Значну увагу приділено історії створення і встановлення відзнак Президента України. Подано цікавий ілюстративний матеріал [5].

На нашу думку, тритомник може стати основою для розробки програм короткого пізнавального курсу «Нагороди України», який доцільно прочитати у всіх загальноосвітніх школах, середніх спеціальних і вищих навчальних закладах, школах професійних і правових знань, на факультетах підвищення кваліфікації.

Широка обізнаність з історичними джерелами та нинішніми обставинами розвитку нагородної справи в Україні піднімає її авторитет не лише на міжнародній арені, а й серед своїх громадян, повертає українцям заслужену славу древніх засновників нашої держави: княгині Ольги, князів Володимира, Ярослава, гетьмана Богдана Хмельницького. Віримо, що в недалекому майбутньому повернуться на державний нагородний щит імена інших славних героїв України ближчого до нас часу, зокрема періоду Другої світової війни.

Сучасна нагорода – то не лише свідчення та визнання заслуг особистості, це – символ держави, інформаційний носій багатовікової слави нашого народу. У цьому переконається кожен, хто перегорне сторінки тритомника.

Добра справа, як кажуть, має жити і розвиватися. Тому хочемо запропонувати шляхи вдосконалення цієї потрібної роботи безпосередньо в регіонах, на місцях. По-перше, для запобігання зловживанням у цій сфері діяльності необхідно встановити чіткі критерії, оцінки дій чи творчих здобутків представленого до

нагороди, а то справді порядній людині буде соромно отримувати від держави нагороду, яку перед тим одержали злочинці, чи пак, незавжди добропорядні люди. Настав час впровадити науково обґрунтовану систему нагород у місцевих органах влади, яка повинна бути органічно пов'язаною з державною нагородною політикою та існуючими системами морального і матеріального заохочення на місцях. Зокрема, незважаючи на фінансову скруту, держава зобов'язана найближчим часом передбачити хоч би соціальний захист нагородженого – при втраті працездатності чи при досягненні пенсійного віку, не кажучи вже про матеріальний супровід нагороди.

Як підвищити роль і значимість нагород для наступних поколінь? Досі мало хто задумувався над долею нагород після того, як нагороджений покидає цей світ. Яка ж доля чекає на його відзнаки у цих випадках? Звичайно, як особиста власність вони можуть зберігатися у домі нагородженого. Можуть, з волі власника, бути переданими у музеї. Не допускаємо таких випадків, як продаж нагород нумізматам, хоч і вони мали місце в попередньому суспільстві, особливо – у перебудовчий період. Як на нашу думку, нагорода повинна мати певний вартісний еквівалент і виконувати своє історичне призначення навіть після смерті її власника. Такий підхід можна пропонувати до використання при вузькогалузевій спеціалізації нагород.

Безперечно, наші пропозиції вимагають всебічного вивчення і можуть бути впроваджені лише після належної апробації серед науковців. Тритомник «Нагороди України» як наукова праця в державотворчому процесі заслуговує високої оцінки (висувалася на присвоєння Державної премії України), однак потребує систематичного вдосконалення, в т.ч. і на регіональному рівні.

Необхідно також добряче попрацювати над вдосконаленням Закону України «Про державні нагороди», який мав би розширити можливості для нормативного забезпечення нагородних процесів. Цей крок полегшується наявністю власне історичної бази, яка, до речі, представлена у згаданому тритомнику.

Регіональні проблеми нагородної справи, або Орден та премії відомих у світі земляків. Автор статті (Б. Андрушків) причетний до заснування багатьох галузевих, регіональних та інших відзнак, премій і нагород, які до речі, отримали популярність та «виросли» до Всеукраїнського рівня. З його ініціативи розроблено статут та впроваджено Орден імені засновника Запорізької Січі,

нашого земляка з смт Вишнівця Дмитра Вишневецького, яким козацький Гетьман та головнокомандувач УК нагороджує за визначні заслуги у розвитку національних традицій українського козацтва громадян України, які заслуговують на такі відзнаки, та козаків.

З ініціативи автора в Академії економічних наук України (АЕНУ) запроваджено відзнаку – «Золоту медаль ім. Туган-Барановського», уродженця Полтавщини, першого Міністра фінансів УНР (до речі, власне він побудував перший пам'ятник Т.Г. Шевченку в Україні. Він – дослідник кооперативного руху, творами якого колись покористувався вождь світового пролетаріату В.І. Ленін). Цією медаллю нагороджує Президія АЕНУ вчених-економістів України та зарубіжних громадян за визначні заслуги у розвитку як економічної науки, так і за інші досягнення, в т.ч. в господарській діяльності. На цей час у контексті створення Академії соціально управління для підвищення зацікавленості в меценатстві та благодійництві та популяризації забутих імен відомих у світі наших земляків запропоновано орден князя Костянтина (Василя) Костянтиновича Острозького.

Костянтин (Василь) Костянтинович Острозький (1527-1608), князь, воевода київський, видатний політичний і культурний діяч, меценат, благодійник, один з найвпливовіших провідників Русі-України під час Люблінської унії. Був великим поборником православної віри. У загальних засадах не був противником об'єднання Східна і Західна церкви. Підтримував зв'язки з українським козацтвом, за що звинувачувався польською шляхтою. Особливу роль відіграв у культурно-національному відродженні українства. Був засновником шкіл у Турові (1572 р.), Володимирі Волинському (1577 р.), Острозької школи (загальновідомої Академії) (1577 р.) та друкарні, у якій О.І. Федоров видрукував першу, так звану Острозьку, повну Біблію церковно-слов'янською мовою. Тут було надруковано буквар (1578 р.) та ін.

З ініціативи князя Острозького було побудовано ряд оздоровчо-лікувальних закладів у Галичині, у т.ч. у Тернополі. Більшість заснованих закладів та побудованих споруд успішно функціонують до сьогодні.

З метою створення творчої зацікавленості в літературі та мистецтві, науково-технічному прогресі, економіці обласною радою профспілок у свій час було підтримано наші нагородні розробки і запроваджено ряд регіональних премій, які скоро переросли до

українського рівня. Серед них Всеукраїнська премія імені відомого на наших теренах поета і економіста Володимира Вихруща.

Народився Володимир Павлович в с. Августівка Козівського району Тернопільської області в селянській родині. Навчався у Конюхівській восьмирічній школі, у 1952 р. закінчив Львівський фінансово-кредитний технікум, відтак — Одеський кредитно-економічний інститут, аспірантуру.

Володимир Вихрущ — автор більше 100 наукових праць, численних монографій, навчальних посібників. Йому присвоєно науковий ступінь доктора економічних наук, звання професора, академіка. Заслужений економіст України.

Ще з шкільного віку писав вірші. 3-під його пера вийшло понад 15 поетичних збірок. Він — автор багатьох популярних пісень, які видані окремими книжками: «Пісні барвінкового краю» (1983) та «Немає кращої землі, як наша рідна Україна» (Австралія, 1991). У 1992 р. поет став лауреатом республіканської літературно-мистецької премії імені братів Лепких. Премією його імені нагороджено багатьох поетів і письменників України. Наступною регіональною (потім всеукраїнською) премією за розвиток економіки була премія ім. Сергія Подолинського.

Народився Сергій Подолинський у селі Ярославка Звенигородського повіту Київської губернії у багатій дворянській родині. У 1867 р. вступив на природниче відділення фізико-математичного факультету імператорського університету в Києві. Закінчивши в 1871 р. університет, їде за кордон до Цюриха з наміром вивчати медицину і ознайомитись з політичним і економічним життям Західної Європи. У 1875 р., перебуваючи під враженням побаченого, у Відні Сергій Подолинський видає перші брошури «Парова машина» і «Про бідність». Ці брошури були заборонені в Росії та Австрії. У 1876 р. у Бреслау він захистив докторську дисертацію. У 1879 р. в Женеві вийшла його велика праця «Життя і здоров'я людей на Україні». Це перша в українській літературі наукова праця з особистої та громадської гігієни. У 1880 р. Подолинський опублікував у Женеві працю «Ремесла фабрики на Україні». Це було перше ґрунтовне дослідження проблем економічного розвитку України. Цього ж року Подолинський опублікував одну з найґрунтовніших за своїм науковим задумом праць: «Людська праця і її відношення до розподілу енергії». Цією працею Подолинський заявив про себе не

лише як енциклопедично освічений вчений, талановитий дослідник, а й як геній, який своїм відкриттям набагато випередив час.

Нагородою у сфері науково-технічного прогресу є премія ім. Ів. Пулюя, ім'я якого гордо носить Тернопільський державний технічний університет.

Наш земляк, визначний інженер, фізик, винахідник, експериментатор і громадський діяч, народився в м. Гримайлові. Закінчив гімназію в Тернополі, теологічний і філософський факультети Віденського університету.

Працював викладачем фізики Військової академії мореплавства в Рісці (Хорватія), в Страсбурському університеті, де в 1876 р. здобув науковий ступінь доктора філософії, та доцентом експериментальної фізики у Віденському університеті. Понад тридцять років (1884-1916) працював професором німецького Празького політехнічного інституту, впродовж 1888-1889 рр. займав виборну посаду ректора інституту.

Найбільшим науковим досягненням ученого є вивчення «х»-променів. У цьому відношенні значення його досліджень є загальноновизнаними.

Іван Пулюй розробив низку цінних і широко відомих фізичних та електротехнічних приладів. Як висококваліфікований фізик-експерт і будівельник брав участь у спорудженні потужних на той час електростанцій.

Він першим надрукував українською мовою молитовник (1871) та написав підручник з геометрії. Похований Іван Пулюй у Празі.

Звичайно, що нова традиція повинна отримати подальший розвиток та підтримку Держави. На жаль, ці премії на даний час профспілками дещо занедбані, вручаються не систематично, однак — це тема окремої розмови про байдужих до своїх традицій, до своєї історії і ... до людей посадовців.

Впевнені, що аналогічний досвід, на даний час, має місце і в інших регіонах нашої Держави. Мабуть, якраз на часі узагальнити його та винести перед прийняттям нагородного законодавства на всенародне обговорення. Творчу ініціативу регіонів варто скерувати в законодавче русло, підтримати і впровадити у життя.

Для організації і проведення цієї роботи скоординовано, системно й з найвищою ефективністю, доцільно створити з представників громадськості, культури, науки, політиків, виробничників різних

галузей громадську раду з проблем розвитку нагородної справи при Адміністрації Президента України.

Прикінцеві зауваження. Нагорода України повинна супроводжуватись певними грошовими преміями та ні при яких обставинах не викликати зневаги з боку нагородженого.

Нагорода Держави має прославляти не лише працю нагородженого, а й славити Державу, край, галузь, у якій працює нагороджений, має викликати почуття гордості та відповідальності.

Нагороджений повинен мати відповідний державний захист.

Необхідно створити такі умови, при яких про нагороду могла б мріяти кожна людина, кожен громадянин України. Так буде у нашій Державі, якщо будемо турбуватись про її авторитет, про її імідж, коли будемо справді трудитись на її славу, а не битись за кланові інтереси біля найвищої державної законодавчої трибуни, забувши про власну честь і гідність, а коли закінчатись державні повноваження, тихцем, як злодій (можливо за гроші) отримавши «героя», «ярослава» чи «за заслуги», відійти на пенсію і добре забезпеченим державою, в достатках насміхатись над тими, хто проливав свою кров за волю України, хто «рвав жили» на будовах, від зорі до зорі рабською працею нищив своє здоров'я за станком чи на полях і фермах. Нагороди тлінні, а слава і неслава в іменах залишиться у нашій пам'яті назавжди.

Література

1. «Державні нагороди: історія і сьогочасся» // Свобода. – 1997. – 11 листопада. – № 146 (934).
2. Запис виступу радіокореспондента Я. Бензи на державному радіо «Акорд» (лютий 2008 р).
3. Нагорода України: історія, факти, документи: У 3-х т. – К.: «Українознавство» фірма «АРС – Україна», 1996. – Т. 1. – 288 с.
4. Нагорода України: історія, факти, документи: У 3-х т. – К.: «Українознавство» фірма «АРС – Україна», 1996. – Т. 2 – 344 с.
5. Нагорода України: історія, факти, документи: У 3-х т. – К.: «Українознавство» фірма «АРС – Україна», 1996. – Т. 3 – 424 с.